

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษา “พลวัตของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า” ในชุมชนซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่า ภายใต้บริบทการขยายอำนาจควบคุมทรัพยากร และการพัฒนาของรัฐ ที่ขยายตัวสู่ชุมชนมากขึ้น โดยใช้กรอบความคิดที่เรียกว่า “ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดการทรัพยากร” การศึกษามีวัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ลักษณะของความขัดแย้ง ตลอดจนศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการปรับตัว ในบทนี้จะนำเสนอผลสรุปจากการศึกษา ซึ่งจะแบ่งเป็น 3 หัวข้อคือ 1. ข้อค้นพบที่สำคัญ 2. ข้อโต้แย้งทางทฤษฎี และ 3. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสังคม

6.1 ข้อค้นพบที่สำคัญ

การศึกษาพลวัตของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่าพบว่า หมู่บ้านเป็นชุมชนที่มีกลุ่มในลักษณะแตกต่างหลากหลายดำรงอยู่ร่วมกันโดยพื้นฐาน ในชุมชนหมู่บ้านมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และมีกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งในปัญหาต่างๆดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อชุมชนสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดวิถีทางในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น พร้อมกับมีกฎเกณฑ์ทางสังคมแบบใหม่ๆ เข้าสู่สังคมมากขึ้น ในภาวะเช่นนี้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวบ้านได้ทวีสูงขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิต แต่ท่ามกลางความขัดแย้งที่ทวีสูงขึ้นอย่างสลับซับซ้อน กลับพบว่าความขัดแย้งได้เป็นกระบวนการผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ เข้าปะทะ ต่อรอง และเรียนรู้ที่จะสร้างอำนาจชนิดใหม่ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรคกฎเกณฑ์ทางสังคมชนิดใหม่ เพื่อจัดการความขัดแย้งในชุมชน ในขณะที่เดียวกันกระบวนการดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มคนผู้ด้อยอำนาจ ที่ถูกปิดกั้นกีดกันสิทธิได้มีโอกาสปกป้องสิทธิประโยชน์ของตนมากขึ้น ข้อค้นพบดังกล่าวนี้อาจจำแนกเป็นประเด็นต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นเงื่อนไขของความขัดแย้ง และพลวัตของความขัดแย้งในมิติต่างๆ ได้เป็น 4 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง เงื่อนไขหรือสาเหตุของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ในประเด็นนี้พบว่าความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่าระหว่างรัฐกับชุมชน ได้เกิดขึ้นในเงื่อนไขที่รัฐขยายอำนาจควบคุมและจัดการทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่น จนทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบในการดำรงชีวิต เพราะไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ตามวิถีชีวิตที่เคยเป็นมา โดยสืบเนื่องกันนี้ ความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ได้ทวีความเข้มข้นและซับซ้อนมากขึ้นอีก เนื่องจากการพัฒนาของรัฐ ยังได้นำหลักการจัดการทรัพยากรในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน พร้อมกับวิถีการใช้ทรัพยากรเพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดเข้าสู่

ชุมชน ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงชีวิตด้วยการพึ่งพาทรัพยากรเพื่อยังชีพ และยังมีดีมั่นในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมตามหลักประเพณี การมีหลักการจัดการทรัพยากรทับซ้อนกันอยู่ 2 ประเภท ในขณะที่มีวิถีการใช้ทรัพยากรที่แตกต่างกัน จึงเป็นเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มคนที่ได้หยิบฉวยและตีความหลักการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน เพื่อแข่งขันขับเคี่ยวกันให้มีสิทธิในการเข้าถึงพื้นที่ป่า

ในยุคของการแย่งชิงทรัพยากรในหมู่บ้านกรณีศึกษา ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 จนถึงปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขที่รัฐใช้อำนาจเข้มงวดมากขึ้น ในการควบคุมและจัดการป่า ประกอบกับผลพวงของการพัฒนาที่ทำให้ความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อสนองระบบตลาดมีสูงขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านก็เป็นหนี้สิน และมีความจำเป็นต้องหันหน้าเข้าพึ่งพาป่าเพื่อการยังชีพมากขึ้น ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่าขึ้นอย่างเข้มข้นและสลับซับซ้อน ทั้งระหว่างรัฐกับชุมชน ระหว่างกลุ่มคนภายนอกชุมชนกับภายในชุมชน และระหว่างกลุ่มคนในชุมชนเอง จนอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ป่าได้เป็นพื้นที่แห่งการช่วงชิงผลประโยชน์และอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆอย่างเข้มข้น และจะทวีสูงขึ้นอีกหากการพัฒนาประเทศยังคงดำเนินตามแนวทางเดิมต่อไป

ประเด็นที่สอง พลวัตของกลุ่มและความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้าน ในประเด็นนี้พบว่า ในยุคของการแย่งชิงทรัพยากร ได้เกิดความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ระหว่างกลุ่มอำนาจในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ก่อตัวขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกัน และเป็นกลุ่มซึ่งไม่ได้คงอยู่อย่างหยุดนิ่งตายตัว หากแต่ก่อเกิด สลายตัว หรือผันแปรไป ภายใต้บริบทสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

ในกระแสการค้าที่ดินซึ่งขยายตัวสู่หมู่บ้าน ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจใน ชุมชน 2 กลุ่ม ซึ่งเรียกว่า กลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น และกลุ่มอำนาจชุมชน ในส่วนของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในลักษณะข้ามชนชั้น ภายใต้การนำของผู้มีอิทธิพลจากตระกูลที่มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร และได้ใช้การอุปถัมภ์สะสมอำนาจการเมืองเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ต่อมาเมื่อชุมชนได้เชื่อมต่อกับรัฐมากขึ้น ผู้นำกลุ่มอิทธิพลในหมู่บ้าน ได้มีบทบาทสูงขึ้นอีก เมื่อได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งของทางราชการ จนนำไปสู่การร่วมมือกับผู้มีอิทธิพลในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มักจะแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของภาครัฐและการขยายตัวของระบบตลาด โดยแอบอิงอำนาจในระบบราชการไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของพรรคพวกตน ในส่วนของกลุ่มอำนาจชุมชน เป็นกลุ่มที่ก่อตัวจากชาวบ้าน ผู้จะได้รับความเดือดร้อนจากการขายพื้นที่ป่า จึงรวมตัวกันปกป้องทรัพยากรของส่วนรวมให้อยู่ในอำนาจการจัดการของชุมชน โดยมีผู้นำซึ่งด้านหนึ่งก็มีความต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตน และอีกด้านหนึ่งก็ต้องการช่วงชิงอำนาจในชุมชนจากผู้นำฝ่ายตรงกันข้าม จึงได้เป็นตัวตั้งตัวตีระดมกำลังชาวบ้านคัดค้านการเคลื่อนไหวของอิทธิพลท้องถิ่น นอกจากนั้นกลุ่มอำนาจชุมชน ยังมีวิธีการเพิ่มอำนาจต่อรองโดยการแสวงหาพันธมิตรจากกลุ่มที่อยู่นอกแวดวงราชการ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อตัดทอนอำนาจของฝ่ายตรงกันข้ามด้วย

เมื่อความขัดแย้งที่เกิดจากการซื้อขายพื้นที่ป่ายุติลง และชุมชนต้องเผชิญกับการใช้อำนาจของรัฐเพื่อควบคุมและจัดการป่าอย่างเข้มข้นมากขึ้น ได้พบว่าข้อของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจในชุมชนได้สลายตัวลง เพราะกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นในบ้านดง ได้หันมาร่วมกับมือกับกลุ่มอำนาจชุมชนเพื่อปกป้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรให้เป็นของชุมชน ปราบปรามการกระทำเช่นนี้จึงหมายความว่า เมื่อเผชิญกับการคุกคามจากภายนอก (ซึ่งในที่นี้หมายถึงรัฐ) การช่วงชิงอำนาจระหว่างผู้นำในหมู่บ้านได้ยุติลงชั่วคราว แต่ได้เกิดการร่วมกันมือเพื่อรักษาผลประโยชน์และช่วงชิงอำนาจการจัดการทรัพยากรไว้กับชุมชน นอกจากการสลายตัวของความขัดแย้งแล้ว เมื่อพิจารณาในรายละเอียดยังพบว่า ภายใต้การเผชิญหน้ากับรัฐ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมาชิกในกลุ่มอำนาจ เมื่อพบว่าผู้นำกลุ่มอำนาจชุมชน และผู้นำกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น (ซึ่งมีฐานะรวย) และกลุ่มชาวบ้านที่ร่ำรวย จะมีปฏิกริยาต่อต้านการขยายอำนาจการจัดการป่าของรัฐ แต่ก็ไม่สนับสนุนให้รัฐรับรองสิทธิการจัดการป่าให้แก่ชุมชน ในส่วนของชาวบ้านฐานะยากจนและปานกลาง จะมีบทบาทมากในการสนับสนุนกิจกรรมของป่าชุมชน เพื่อเรียกร้องให้รัฐรับรองสิทธิตามกฎหมายในการจัดการป่าให้แก่ชุมชน ในสถานการณ์เช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านยากจนและปานกลาง มีความสำคัญในสังคมสังคมสูงขึ้นไป จากที่เป็นกลุ่มที่ไร้ปากเสียง และต้องขึ้นต่อเงื้อมมือของผู้นำอำนาจมาโดยตลอด

ในมิติเวลาที่ทับซ้อนกับการเผชิญปัญหาการขยายอำนาจการจัดการป่าของรัฐ ชุมชนยังพบกับปัญหาการจัดการผลประโยชน์ในพื้นที่ป่าที่แตกต่างกันอีก เมื่อต้องเผชิญกับความผันผวนของนโยบายรัฐในการจัดการทรัพยากร ที่ทำให้เกิดความคาดหวังต่อการมีสิทธิในพื้นที่ป่าที่แตกต่างกัน ในขณะที่กระแสความต้องการใช้ที่ดินเพื่อทำการผลิตตอบสนองระบบตลาด ก็ได้ขยายตัวสู่ชุมชนอย่างเข้มข้นมากขึ้นด้วย ดังนั้นจึงเกิดการจัดกลุ่มบนพื้นฐานของความขัดแย้งทางชนชั้น โดยกลุ่มคนรวยและปานกลางบางส่วน มีท่าทีสนับสนุนนโยบายการออกเอกสารสิทธิ และมีความต้องการใช้พื้นที่ป่าทำสวนลำไยเพื่อขาย ส่วนในกลุ่มคนจน และปานกลางโดยส่วนใหญ่ ได้ยืนยันที่จะเรียกร้องให้รัฐรับรองสิทธิการจัดการทรัพยากรส่วนรวมให้แก่ชุมชน และยังคงสนับสนุนให้มีการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อตอบสนองการผลิตเพื่อยังชีพ ในสถานการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มบนพื้นฐานความขัดแย้งทางชนชั้น ซึ่งมีผลประโยชน์จากป่าแตกต่างกัน เป็นกลุ่มทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่มีอยู่โดยทับซ้อนและเลื่อนไหลไปมา อยู่ท่ามกลางการต่อสู้ของรัฐกับชุมชน และระหว่างกลุ่มอำนาจในชุมชนทั้งสองแบบ

ประเด็นที่สาม พลวัตของการสร้างอำนาจเพื่อควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร (control of access) ในประเด็นนี้พบว่า กลุ่มอำนาจ ได้สร้างอำนาจควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร โดยการสร้างอำนาจมีพลวัตไปตามบริบทของสถานการณ์

ในกรณีของรัฐ มีการศึกษาซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า รัฐได้ขยายอำนาจออกไปควบคุมและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นต่างๆ โดยเกิดขึ้นในกระบวนการที่เรียกว่า “การสร้างอาณาเขตดินแดน” ซึ่งใน

อดีตการขยายอำนาจควบคุมและจัดการทรัพยากร เป็นการใช้กำลังที่เหนือกว่าเข้าบีบบังคับ ดังกรณีที่รัฐบาลกรุงเทพฯได้บังคับให้เจ้าผู้ครองนครหัวเมืองภาคเหนือ ยินยอมลงนามในสนธิสัญญาการทำไม้ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนกลาง แต่หลังจากกลไกทางอุดมการณ์ก็ได้มีบทบาทสูงขึ้นในการควบคุมและจัดการทรัพยากร ดังเช่นการสร้างจิตกรรมของความเป็นชาติ ตลอดจนการสร้างระบบนิติรัฐ ทำให้กฎหมายเป็นข้อกำหนดที่ชอบธรรมในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น ในกรณีการควบคุมทรัพยากรป่า ก็พบว่า การควบคุมได้ขยายจากการควบคุมทรัพยากรในป่า เช่นต้นไม้ ของป่า ไปสู่การควบคุมที่เข้มข้นมากขึ้น ในรูปการควบคุมพื้นที่ป่า โดยอาศัยอำนาจในกฎหมายป่าสงวน และจากนั้นการควบคุมพื้นที่ป่าก็มีความเข้มข้นมากขึ้นอีก เมื่อรัฐได้นำเอาความรู้ในเวศนวิทยา มากำหนดหน้าที่ของป่าในระบบธรรมชาติ (Vanderveest and Peluso 1995)

วิทยานิพนธ์นี้ได้พบว่า ในยุคที่สังคมได้หันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐก็ได้ใช้การอนุรักษ์เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้การดำรงอำนาจควบคุมและจัดการป่า โดยการหันมาวางกฎหมายและกำหนดนโยบาย ที่อ้างว่ามีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์ ดังเช่นการกำหนด พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2503 การเพิ่มพื้นที่ป่าในนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 และการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งในเบื้องต้นกฎหมายและนโยบายเหล่านี้ถูกรองรับด้วยองค์ความรู้ในเวศนวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ จึงเท่ากับเป็นการนำความรู้อีกแบบหนึ่งมาเป็นอำนาจเบียดขับความรู้ท้องถิ่นให้เป็นสิ่งล้าสมัย และไม่น่าเชื่อถือ นอกเหนือจากการสร้างภาพพจน์ของรัฐในฐานะผู้อนุรักษ์แล้ว ยังมีการสร้างภาพด้านลบให้แก่ให้แก่ชาวบ้าน ในฐานะผู้บุกรุกทำลายป่า โดยการตอกย้ำวาทกรรมไร้มนุษยธรรม การเป็นตัวการตัดไม้ทำลายป่า และการทำให้เกิดไฟป่า ซึ่งทั้งหมดนี้เมื่อประกอบกันก็ทำให้รัฐสามารถดำรงอำนาจควบคุมและจัดการป่าเหนือท้องถิ่นต่อไป พร้อมทั้งยังมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด เพื่อจัดการอพยพโยกย้ายหรือกีดกันการเข้าถึงพื้นที่ป่าของชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอีกด้วย

ในส่วนของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น ซึ่งมักจะแอบอิงอำนาจในระบบราชการแสวงหาผลประโยชน์ในหมู่พรรคพวก จากทรัพยากรของภาครัฐ เช่นงบประมาณพัฒนาชนบท จากการขยายตัวของระบบตลาด เช่นการเป็นผู้ควบคุมโควตาสินค้าเกษตร รวมทั้งจากการค้าของผิดกฎหมายต่างๆ เช่น ไม้เถื่อน เมื่อกระแสการค้าที่ดินขยายตัวสู่หมู่บ้าน คนในสังกัดกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น ได้หันมาเป็นนายหน้าชักชวนให้ชาวบ้านขายพื้นที่ป่า โดยได้สร้างความชอบธรรมให้การขายพื้นที่ป่า ด้วยการอ้างหลักการสิทธิเอกชน เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่ป่า ที่มีอำนาจโดยสมบูรณ์ในการตัดสินใจซื้อขายทรัพยากรของตน ยังพบว่าคนกลุ่มนี้ได้สร้างอำนาจจัดการการซื้อขายที่ป่า โดยการใช้สายสัมพันธ์การอุปถัมภ์สร้างการสนับสนุนจากชาวบ้านในหมู่บ้าน พร้อมกับใช้เครือข่ายอำนาจจากนักการเมืองและราชการในท้องถิ่น ใช้ตำแหน่งหน้าที่ราชการเพื่อใช้กฎหมายให้เป็นประโยชน์แก่พรรคพวกตน

สำหรับกลุ่มอำนาจชุมชน ได้แสดงให้เห็นผลวัตของการสร้างอำนาจในการควบคุมการเข้าถึงพื้นที่ป่าอย่างเด่นชัด ในการคัดค้านการขายพื้นที่ป่าของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น ภายใต้หลักกรรมสิทธิ์เอกชน กลุ่มอำนาจชุมชนได้ปกป้องพื้นที่ป่าไว้ด้วยการอ้างหลักการ “ของหน้าหมู” ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ในการพิสูจน์ว่าพื้นที่ป่าเป็นของหน้าหมู ได้แสดงให้เห็นการนิยามพื้นที่ป่าให้เป็นของหน้าหมู ที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการเล่าเรื่องจากประวัติศาสตร์ (narrative history) โดยการอ้างอิงกับกิจกรรมที่สำคัญบางประเภท คือการจัดการเหมืองฝาย และการให้ความสำคัญกับกิจกรรมการใช้พื้นที่ป่าบางประเภท ที่เป็นการใช้แบบชั่วคราวและไม่ติดกับพื้นที่ เช่นการเก็บหาอาหารและเลี้ยงวัว เพื่อเน้นให้เห็นคุณสมบัติการใช้พื้นที่ป่าแบบของส่วนรวม พร้อมกันนี้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นยังได้อ้างอิงคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ได้แก่ความเชื่อเรื่อง “ผี” “ซัด” และ “ศีลธรรมแห่งการยิงชีพ” ทำให้ความชอบธรรมของการต่อต้านมีมากขึ้นอีกด้วย

นอกเหนือจากการนิยามให้พื้นที่ป่าอยู่ภายใต้การจัดการตามจารีตประเพณีของชุมชน กลุ่มอำนาจชุมชน ยังได้แปรหลักจารีตประเพณีให้เป็นอำนาจในการจัดการ โดยการก่อตั้งป่าชุมชนขึ้น ซึ่งเป็นการประยุกต์เทคนิควิธีสมัยใหม่จากสังคมภายนอก มาทำให้การจัดการป่ามีประสิทธิภาพสูงขึ้น ดังเช่นการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การกำหนดระเบียบป่าชุมชนอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร การกำหนดเขตแดนป่าชุมชนอย่างชัดเจน การจัดตั้งเวรยาม เป็นต้น การจัดตั้งป่าชุมชนภายใต้เทคนิควิธีที่กล่าวมานี้ จึงเท่ากับว่า ชาวบ้านได้ทำให้อำนาจตามประเพณี มีลักษณะเป็นอำนาจอย่างเป็นทางการสูงขึ้น ผลที่เกิดขึ้นคือทำให้ชุมชนมีความชอบธรรมในการจัดการป่ามากขึ้น ในบริบทของรัฐธรรมนูญใหม่ที่ยึดมั่นในหลักกฎหมาย และยอมรับอำนาจอย่างเป็นทางการที่ได้รับการรับรองโดยรัฐ

การจัดตั้งป่าชุมชน ทำให้สามารถคัดค้านการขายพื้นที่ป่าของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นได้ เนื่องจากป่าชุมชน เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรมอย่างน้อยสามประการด้วยกัน คือเป็นอำนาจที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เป็นอำนาจที่สอดคล้องกับจารีตประเพณี และเป็นอำนาจที่สอดคล้องกับหลักอำนาจอย่างเป็นทางการของรัฐ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอิทธิพลที่ใช้อำนาจในลักษณะที่ผิดกฎหมาย และไม่สอดคล้องกับหลักจารีตประเพณี จะเห็นว่าอำนาจของกลุ่มอำนาจชุมชนมีความชอบธรรมมากกว่าทั้งในทัศนะของคนในชุมชนและในสังคมวงกว้าง

ในกรณีที่ชุมชน เผชิญกับการขยายอำนาจของรัฐในการควบคุมและจัดการป่า ก็พบว่าชุมชนได้ต่อสู้กับการขยายอำนาจ และช่วงชิงอำนาจในการจัดการป่ามาสู่ชุมชน โดยมีปฏิบัติการในหลายระดับ นับตั้งแต่การแสดงศักยภาพการเป็นผู้อนุรักษ์ของชุมชน ซึ่งเป็นการต่อสู้ในระดับชุมชน การนิยามความหมายการเป็นผู้อนุรักษ์ของชุมชน เป็นการต่อสู้ในระดับสังคมวงกว้าง และการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมายในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นการต่อสู้ระดับรัฐในมิติทางกฎหมาย ปฏิบัติการดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อรัฐได้ใช้การอนุรักษ์เป็นเครื่องมือในการขยายอำนาจ และนิยามว่าชาวบ้านเป็นผู้ไม่อนุรักษ์ ชาวบ้านก็ใช้ข้ออ้างชนิดเดียวกัน มาเป็นเครื่องมือสร้างอำนาจในการจัดการป่า โดย

ทั้งพิสูจน์ให้เห็นว่านอกจากชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ทำลายป่าแล้ว ยังสามารถที่จะอนุรักษ์ป่าไว้ได้อย่างดีมานานแล้ว พร้อมกับเรียกร้องอำนาจการจัดการตามกฎหมายอย่างเป็นทางการด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การต่อสู้ของชาวบ้าน เป็นการต่อสู้ในระดับอุดมการณ์ (อุดมการณ์การอนุรักษ์และอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมนิยม) ที่มีเวทีการต่อสู้เชื่อมโยงนับตั้งแต่ในหมู่บ้าน ไปถึงระดับรัฐชาติ และระดับโลก

ในกรณีความขัดแย้งของผลประโยชน์จากการใช้พื้นที่ป่า ระหว่างกลุ่มชาวบ้านฐานะจ่ารายกับคนยากจน ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้โน้มน้าวให้กรรมการป่าชุมชนปรับนโยบายการจัดการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน พบว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็ได้สร้างความชอบธรรมให้กับข้อเสนอของตน โดยการอ้างถึงทิศทางการพัฒนา กล่าวคือ ในฝ่ายคนรวยได้อ้างถึงการใช้พื้นที่ป่าทำการผลิตเพื่อตอบสนองของระบบตลาด ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำให้เกิดการอนุรักษ์ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่วนคนจน ก็ได้ให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการยังชีพของส่วนรวม ซึ่งเป็นการใช้บนหลักความเป็นธรรมทางสังคม จะทำให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม และนำไปสู่การอนุรักษ์ป่าได้ในที่สุด การถกเถียงของชาวบ้านทั้งสองฝ่าย แสดงให้เห็นว่า “การพัฒนา” ซึ่งปกติจะถูกผูกขาดโดยหน่วยงานรัฐ ได้ถูกชาวบ้านนำมาตีความ และใช้เป็นเครื่องมือสร้างอำนาจในการจัดการป่าด้วย

ประเด็นที่สี่ พลวัตของการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ท่ามกลางพลวัตของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ได้พบว่า ในขณะเดียวกันชุมชนก็มีศักยภาพในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ดังจะเห็นได้เมื่อพิจารณาความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า นับตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นกับกลุ่มอำนาจชุมชน ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนรวยกับกลุ่มคนจน จะพบว่ามีการจัดการความขัดแย้ง โดยชุมชนได้สร้างข้อตกลงทางสังคม หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี และกฎเกณฑ์จากสังคมภายนอก เพื่อเป็นข้อยุติปัญหาร่วมกัน ดังเช่นการสร้างกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นการนำหลักประเพณีดั้งเดิม มาผสมผสานกับเทคนิคในการจัดการสมัยใหม่ ตลอดจนการปรับตัวในการจัดการป่าชุมชนโดยการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการใช้พื้นที่ทำสวนลำไยเพื่อสนองระบบตลาด ผสมผสานกับการใช้พื้นที่เพื่อการยังชีพตามประเพณี เป็นต้น

การจัดการความขัดแย้งในชุมชนได้แสดงให้เห็นว่า การสร้างสรรคกฎเกณฑ์ทางสังคมชนิดใหม่ๆ ของชุมชนได้เกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้ง และเมื่อพิจารณากระบวนการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมเหล่านั้น ก็จะเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับหลัก “ความเป็นธรรม” ทางสังคม ซึ่งหมายถึง การเปิดโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรให้แก่สมาชิกในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยให้การปกป้องผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่นคนยากจน การจัดการความขัดแย้งโดยคำนึงถึงความเป็นธรรม จะเห็นได้อย่างชัดเจน ดังในกรณี การคัดค้านการขายพื้นที่ป่าของคนส่วนน้อย ซึ่งจะทำให้คนส่วนใหญ่ที่ใช้พื้นที่ป่าในการยังชีพจะได้รับผลกระทบ หรือในกรณีการจำกัดพื้นที่ทำสวนลำไยสำหรับคนรวยไว้ และได้กันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นพื้นที่สำหรับการยังชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นคนยากจน

การจัดการความขัดแย้งในชุมชนยังเป็นกระบวนการที่มีพลวัตอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าปัญหาในชุมชนจะทวีขึ้นมากขึ้นจากการสัมพันธ์กับสังคมภายนอก และหลักจารีตประเพณีของชุมชนก็กลั่นขัดแย้งกับหลักกฎหมายของรัฐ อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ในสังคมภายนอก เพราะพบว่าในภาวะที่กฎเกณฑ์ทางสังคมยังไม่ลงตัวเช่นนี้ ชุมชนได้หันมาให้ความสำคัญกับหลักการ “การมีส่วนร่วม” ในการแก้ไขปัญหามากขึ้น ซึ่งนับเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้ร่วมกันค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหา หากเปรียบเทียบกับชุมชนในอดีต ก็ต้องนับว่าปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นพัฒนาการของการจัดการความขัดแย้งในชุมชน เพราะเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ ที่ถูกปิดกั้นความต้องการอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือภายใต้จารีตประเพณีบางประการ ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและความต้องการมากขึ้น ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกลุ่มชาวบ้านยากจนและปานกลางได้มีบทบาทปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง และได้แสดงให้เห็นความสำคัญของพวกตนในชุมชนมากขึ้นด้วย

การจัดการความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นพลวัต ยังทำให้พบว่า ถึงที่สุดแล้ว กฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากรในชุมชน ไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่มีข้อสรุปตายตัวและหยุดนิ่ง หากแต่การจัดการทรัพยากร เป็นกระบวนการต่อรองระหว่างกลุ่มของชาวบ้าน ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (Everyday Practice) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การจัดการทรัพยากรในชุมชน เป็นวิถีชีวิตระหว่างหลักเกณฑ์เชิงสถาบัน (institute) กับกระบวนการต่อรอง (process) ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในการดำเนินชีวิตสมาชิกในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ซึ่งจะนำไปสู่การแบ่งสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม เท่าที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคมหนึ่งๆ

ข้อค้นพบทั้งหลายนั้นยังบอกถึงทิศทางการพัฒนา ของสังคมหมู่บ้านในชนบทของไทยว่า กำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่าน จากสังคมที่ตัดสินปัญหาและความขัดแย้งด้วยหลักเกณฑ์ตามจารีตประเพณี ซึ่งมีลักษณะของการยึดมั่นในคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนเป็นหลัก เข้าสู่การยอมรับการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมใหม่ในการแก้ปัญหา ซึ่งแสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของความสัมพันธ์ภายในสังคม จากสังคมที่ยึดความสัมพันธ์บนพื้นฐานเครือญาติและการอุปถัมภ์ มาสู่สังคมที่เน้นการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น

6.2 ข้อโต้แย้งทางทฤษฎี

ข้อค้นพบของวิทยานิพนธ์นี้ ได้แสดงให้เห็นข้อโต้แย้งทางทฤษฎีในการศึกษาสังคม ใน 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก การศึกษาสังคมหมู่บ้านและความขัดแย้งในหมู่บ้าน วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในหมู่บ้านมีกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างหลากหลาย และกลุ่มเหล่านี้ก็มีความขัดแย้งกันมาอย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบในวิทยานิพนธ์นี้จึงนับเป็นการโต้แย้งกับแนวการศึกษาสังคมหมู่บ้าน ที่

มักมองว่าหมู่บ้านเป็นสังคมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีแต่ความสมานฉันท์ (homogeneous & consensus) ซึ่งการมองสังคมหมู่บ้านเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างรัฐชาติ โดยต้องการสร้างภาพหมู่บ้านให้เป็นสังคมอุดมคติ ที่เป็นหน่วยพื้นฐานของชาติอันสงบสุข แนวการมองเช่นนี้มักจะถูกตอกย้ำโดยนักวิชาการของรัฐ จนกลายเป็นแนวความคิดกระแสหลักที่ครอบงำการศึกษาหมู่บ้านในวงวิชาการไทย (ดู อานันท์ 2538 : 5) ในขณะเดียวกันก็เป็นการโต้แย้งกับแนวคิดของกลุ่ม "วัฒนธรรมชุมชน" (ดู ฉัตรทิพย์ 2538ข) ซึ่งแม้จะมีความหวังดีต่อชุมชนชนบท โดยพยายามเน้นให้เห็นศักยภาพของชุมชน บนพื้นฐานของความร่วมมือร่วมใจ และการเกื้อกูลกัน แต่ก็เป็นการมองชุมชนอย่างหยุดนิ่ง และเป็นการมองเพียงด้านเดียว ทำให้ไม่สามารถเข้าใจพลังของความเปลี่ยนแปลงที่มาจากความแตกต่างและความขัดแย้งในชุมชนได้

การค้นพบความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่แตกต่างหลากหลายในหมู่บ้าน ยังเป็นการโต้แย้งกับแนวคิดมาร์กซิสม์ดั้งเดิม ที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยยึดมั่นอยู่กับการวิเคราะห์ความขัดแย้งทางชนชั้น เพราะในหมู่บ้านนอกจากกลุ่มที่มีลักษณะเป็นชนชั้นแล้ว ยังมีกลุ่มที่มีลักษณะข้ามชนชั้น ดังที่เรียกว่า "กลุ่มอำนาจในชุมชน" และก็พบว่าความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจ เป็นความขัดแย้งที่สำคัญในหมู่บ้าน ดังนั้นการยึดมั่นอยู่กับการวิเคราะห์ความขัดแย้งทางชนชั้น คงไม่อาจทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านได้ ข้อค้นพบในประเด็นนี้ นอกจากเป็นการเสนอให้มาร์กซิสม์ดั้งเดิมหันมาให้ความสำคัญกับความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่มีลักษณะข้ามชนชั้นแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งทางชนชั้นในหมู่บ้านก็ยังมีอยู่ ดังนั้นประเด็นที่ควรให้ความสนใจก็คือ ในเงื่อนไขใดที่ความขัดแย้งทางชนชั้น หรือความขัดแย้งของกลุ่มที่มีลักษณะข้ามชนชั้น ได้เกิดขึ้น ความขัดแย้งทั้งสองแบบส่งผลต่อกันอย่างไร

ในแง่ของการศึกษาความขัดแย้ง วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นอีกว่า แม้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวบ้านจะปรากฏให้เห็นประหนึ่งว่า เป็นความขัดแย้งในผลประโยชน์จากการใช้พื้นที่ป่า แต่ก็พบว่าโดยนัยที่จริงแท้ จะเป็นความขัดแย้งของการช่วงชิงอำนาจในการควบคุมผลประโยชน์ ซึ่งย่อมมีความซับซ้อนมากกว่าการแย่งชิงผลประโยชน์โดยตรง เพราะจะเกี่ยวข้องกับการอ้างอิงกับอุดมการณ์ คุณค่า ความหมายทางสังคมหลายๆประการ และมักจะพบว่า การช่วงชิงอำนาจในการควบคุมผลประโยชน์ มักจะนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ในสังคม ดังนั้นข้อค้นพบของวิทยานิพนธ์นี้ ยังเป็นการโต้แย้งกับแนวคิดของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ที่มองว่ามนุษย์เป็นเพียง ผู้แสวงหาผลประโยชน์สูงสุด ซึ่งตัดสินใจภายใต้เหตุผลของระบบตลาด โดยมีนัยว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดเฉพาะหน้าในระยะสั้นๆ และมักติดกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งในระดับผลประโยชน์ ที่ทำให้เกิดความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์อย่างจำกัด และไม่นำไปสู่ความเข้าใจศักยภาพในเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งมุ่งทั้งผลประโยชน์ระยะยาว และความต้องการคุณค่าอื่นๆมากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยตรง

ประเด็นที่สอง การต่อต้านของผู้ด้อยอำนาจ ข้อค้นพบในวิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในชุมชน มีความสามารถในการต่อต้านอำนาจของฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยการสร้าง อำนาจควบคุมทรัพยากรจากกฎเกณฑ์ชนิดต่างๆในสังคม เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของ Scott (1985) จะเห็นว่าการต่อต้านอำนาจของชาวบ้านในวิทยานิพนธ์นี้ แสดงออกในระดับที่เหนือกว่า “การ ต่อต้านในชีวิตประจำวัน” (Everyday Form of Resistance) ซึ่งมีนัยในเชิงตั้งรับ (passive) มากกว่าเชิงรุก (active) เพราะชาวบ้านไม่เพียงใช้ “ระเบียบสังคม” (Normative Orders) ที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นข้ออ้าง ปกป้องสิทธิประโยชน์เท่านั้น แต่ชาวบ้านยังได้เป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมใหม่ๆขึ้นมา โดยการตี ความเลือกสรร และผสมผสานกฎเกณฑ์ทางสังคม ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและอยู่นอกชุมชนมาสร้าง อำนาจให้กับตน ดังนั้นจึงหมายความว่า การต่อสู้ของชาวบ้าน ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในสังคมหมู่บ้าน ในเรื่องเล็กๆ ในการกระทำแบบลับๆ เพื่อเอาตัวรอดไปวันๆ แต่การต่อสู้ของชาวบ้านเชื่อมโยงกับ บริบทสถานการณ์ของระดับประเทศ และระดับโลก เพื่อสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมขึ้นมาใหม่ ดังเช่น การต่อสู้เรื่องป่าชุมชนของชาวบ้าน เป็นการต่อสู้ของการนิยามความหมาย การอนุรักษ์ ซึ่งกำลังเป็น อุดมการณ์ในระดับสากลที่สำคัญ การต่อสู้เรื่องป่าชุมชนของชาวบ้านได้แสดงให้เห็นว่า เวทีของการ ต่อสู้ มีขอบเขตตั้งแต่ในระดับหมู่บ้าน เชื่อมโยงไปถึงระดับชาติ และการต่อสู้เรื่องป่าชุมชน ไม่เพียงจะมี ผลต่อการมีสิทธิในการจัดการป่าของชาวบ้าน แต่จะมีผลในการสร้างกฎเกณฑ์การอนุรักษ์แบบใหม่ ขึ้นมาในสังคมไทยด้วย

เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของ Vandergeest (1993) การสร้างอำนาจของชุมชนในการควบคุม ทรัพยากร นับเป็นข้อค้นพบที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ในแง่ที่ว่าชาวบ้าน มีความสามารถสร้าง วาทกรรมด้านจาก วาทกรรมครอบงำของรัฐ ดังในกรณีที่รัฐได้ใช้การอนุรักษ์เป็นเครื่องมือในการ ขยายอำนาจควบคุมและจัดการป่า ชาวบ้านก็ได้ใช้การอนุรักษ์เป็นเครื่องมือปกป้องสิทธิของตน โดย การนิยามความหมายของการอนุรักษ์เสียใหม่ พร้อมกับนิยามตนเป็นผู้อนุรักษ์เพื่อช่วงชิงอำนาจใน การจัดการป่าจากรัฐ นอกเหนือจากนั้นวิทยานิพนธ์นี้ ได้ขยายขอบเขตของความรู้ออกไปอีกว่า ใน กระบวนการสร้างวาทกรรมด้านนั้น ชุมชนยังได้เรียนรู้ที่จะเสริมสร้างอำนาจการต่อรอง โดยการทำให้ อำนาจตามประเพณี มีลักษณะเป็นอำนาจทางการ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากสังคม ภายใต้กรอบ ของรัฐชาติ ซึ่งให้การยอมรับอำนาจทางการอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย ดังในการปรับปรุงรูปแบบ ของการจัดองค์กรและการบริหารจัดการป่าชุมชนให้มีความทันสมัย จนไปถึงเคลื่อนไหวเรียกร้อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน จึงเท่ากับแสดงว่า การแปรอำนาจตามประเพณีให้เป็นอำนาจทางการนี้ ได้เป็นยุทธ ศาสตร์สำคัญในการต่อสู้ของชาวบ้าน

การสร้างอำนาจควบคุมทรัพยากรของชาวบ้าน เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาของ Moore (1993) ก็นับเป็นข้อค้นพบที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ในประเด็นที่ว่า การสร้างอำนาจควบคุมทรัพยากร เกิด ขึ้นภายใต้ “การต่อสู้ในมิติวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการสร้างอำนาจโดยให้ความหมายใหม่แก่คุณค่าทาง

สังคมที่เคยมีอยู่ในประวัติศาสตร์เพื่อสร้างอำนาจให้การต่อต้าน และนำไปสู่การสร้างพรรคกฏเกณฑ์ทางสังคมใหม่ๆ ดังที่ปรากฏในการให้ความหมายแก่ พื้นที่ป่าว่าเป็นของหน้าหมู เป็นที่พึงของคนทุกข์ยาก การอ้าง (ให้ความหมาย) ถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” และ “ซี้ด” ซึ่งนำไปสู่การสร้างกฏเกณฑ์ใหม่ในการจัดการป่าชุมชน ข้อค้นพบในประเด็นนี้ยังนับเป็นการสนับสนุนแนวการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์บทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำทางสังคม (actors) ทำให้หลุดข้ามพ้นจากแนวการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของ “โครงสร้างสังคม” ที่ครอบงำความคิดและการกระทำของมนุษย์ จนมองไม่เห็นบทบาทและพลังการปรับตัวต่อของมนุษย์ โดยเฉพาะพลังการต่อสู้อันมหาดลของชนพื้นเมือง หรือชาวบ้าน ที่ถูกกระทำจากอำนาจรัฐและทุน

ประเด็นที่สาม แนวคิดในการจัดการทรัพยากรของชุมชน จากข้อค้นพบในประเด็นพลวัตของการจัดการความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ซึ่งเสริมความเข้าใจว่า การจัดการทรัพยากรของชุมชน มีลักษณะเป็นกระบวนการของต่อรองที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา หรืออาจเรียกว่าเป็น “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน” (Everyday Practice) นั้น กล่าวได้ว่ามีความสอดคล้องกับงานศึกษาบางชิ้นที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น Wiber (1993), Peluso (1996) และ Vandergeest (1997) ยังกล่าวได้อีกว่า ข้อค้นพบในประการนี้ นับเป็นการคัดค้านแนวคิดกระแสหลักในการศึกษาการจัดการทรัพยากรและระบบทรัพย์สิน ซึ่งนอกจากจะเข้าใจว่าการจัดการทรัพยากรและระบบทรัพย์สินเป็นหลักเกณฑ์เชิงสถาบันอย่างตายตัวแล้ว ยังผูกติดอยู่กับการทำความเข้าใจการจัดการทรัพยากรและระบบทรัพย์สินเพียงเฉพาะที่อยู่ ภายใต้การควบคุมโดยรัฐ กับการควบคุมโดยเอกชน โดยละเลยที่จะทำความเข้าใจการจัดการทรัพยากรและระบบทรัพย์สินในชุมชนท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน ข้อค้นพบนี้ยังเป็นการพัฒนาหรือต่อยอดทางความคิดของ งานศึกษาบางชิ้นในสังคมไทย ที่หันมาให้ความสนใจต่อความคิดในการจัดการทรัพยากรและระบบทรัพย์สินของชุมชนท้องถิ่น และได้มองเห็นลักษณะที่เป็นการจัดการ บนพื้นฐานกระบวนการต่อรองและมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนบางแล้ว ดังเช่นงานศึกษาของ ชูศักดิ์ (2538) สุธาวัลย์ (2538) และ ฉลาดชายและคณะ (2536)

การจัดการความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า ยังแสดงให้เห็นอีกว่าชาวบ้านไม่ได้มีลักษณะเป็นผู้ยึดมั่นในลักษณะแก่นแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว ดังในกรณีการจัดการความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มชาวบ้านฐานะรวย กับฐานะยากจน ที่ฝ่ายหนึ่งต้องการใช้พื้นที่ป่าเพื่อทำสวนลำไยผลิตตอบสนองระบบตลาด ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการใช้พื้นที่ป่าเพื่อยังชีพในลักษณะพื้นที่ของส่วนรวม จนเกิดข้อตกลงในการแบ่งสรรพื้นที่เพื่อทำสวนลำไยและเพื่อใช้ยังชีพ ในอัตราที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ซึ่งในกรณีนี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้ปฏิเสธระบบตลาด และก็ไม่ได้ยึดมั่นอยู่กับการผลิตเพื่อยังชีพ แต่ชาวบ้านพร้อมที่จะเลือกทั้งสองอย่าง โดยคำนึงถึงเงื่อนไขที่ว่าจะสามารถควบคุมเงื่อนไขการจัดการการผลิตในรูปแบบนั้นได้หรือไม่ ข้อค้นพบในประเด็นนี้จึงเป็นการคัดค้านวิธีคิดแบบแยกขั้วตายตัว (dichotomy) ที่มักคิดว่าชาวบ้านมีลักษณะแก่นแท้เป็นแบบใดแบบ

หนึ่ง ดังที่เคยมีการวิวาทะระหว่าง Scott (1976) กับ Popkin (1979) ที่ฝ่ายแรกเสนอว่า ชาวบ้านมีลักษณะเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม คือจะผลิตเพื่อการยังชีพ พร้อมกับรักษาความสัมพันธ์แบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และจะระมัดระวังในการเข้าสู่ระบบตลาด ส่วนฝ่ายหลังก็แย้งว่า ชาวบ้านก็เหมือนผู้ผลิตในสังคมทุนนิยมทั่วไป คือคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุด และพร้อมที่จะเข้าสู่ระบบตลาดอยู่เสมอ วิธีคิดแบบแยกขั้วตายตัว นับเป็นวิธีคิดที่มีปัญหาต่อการทำความเข้าใจสังคม แต่ก็ยังมีงานศึกษาที่ยึดมั่นอยู่ในวังวนของการคิดเช่นนี้มาอยู่เสมอ ทั้งที่ผู้ศึกษารู้ตัว และไม่รู้ตัว

6.3 ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาสังคม

วิทยานิพนธ์นี้แสดงให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรและการพัฒนาของรัฐ ที่ถูกผูกขาดรวมศูนย์โดยอำนาจของส่วนกลาง โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่าทวีสูงขึ้น โดยกฎเกณฑ์จากภายนอก นอกจากเป็นการกีดกันชาวบ้านส่วนใหญ่จากทรัพยากร ยังกลายเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ สำหรับชาวบ้านบางกลุ่มที่มีอำนาจหรือมีเงื่อนงำพิเศษ เข้าช่วงชิงและฉกฉวยใช้กฎเกณฑ์นั้นๆ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในหมู่พรรคพวกตน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความขัดแย้งในชุมชนจะสูงขึ้น ก็ได้พบว่าชุมชนได้มีกระบวนการพัฒนาการจัดการความขัดแย้งไปอยู่เสมอ ชุมชนได้สร้างสรรค์กฎเกณฑ์ใหม่ๆ ให้เป็นข้อตกลงทางสังคมเพื่อยุติปัญหา และบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาก็วิวัฒน์ไปข้างหน้า เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาอันซับซ้อนของคนในสังคม ในสภาวะการณ์เช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าการกำหนดกฎเกณฑ์จากภายนอกโดยรัฐ แม้ว่าจะสร้างขึ้นด้วยความปรารถนาดีเพียงใด ก็มักทำให้เกิดปัญหา และยอมไม่สามารถตอบสนองความต้องการอันซับซ้อนของชุมชนได้ เมื่อเป็นดังนี้รัฐจึงน่าจะลดบทบาทการเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์เข้าบังคับใช้ในท้องถิ่น แต่ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีโอกาสในแสดงความสามารถในการจัดการปัญหาบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยรัฐทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ทั้งในด้านการรับรองกฎเกณฑ์ของชุมชนให้เป็นกฎหมาย การสนับสนุนงบประมาณ หรือการช่วยเหลือด้านอื่นๆ ซึ่งกรณีที่สามารถยกมาเป็นตัวอย่างได้ชัดเจนที่สุดในปัจจุบัน ก็คือการรับรอง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ฉบับชาวบ้าน เลียนั่นเอง.